

Marija MIHALIČEK

ISTORIJSKA SLIKA: „Kap. Marko Martinović uči ruske plemiće pomorskim vještinama”

Među muzejskim predmetima, koji se čuvaju u Muzeju grada Perasta, istorijska slika „Marko Martinović uči ruske plemiće pomorskim vještinama” zauzima posebno mjesto. To je platno sa koga se iščitava jedna od najslavnijih stranica peraškog i bokeljskog pomorstva. Odrednica - istorijska slika u potpunosti odgovara sadržaju i značenju, jer je to likovno djelo koje ima izraženo istorijsko-dokumentarnu komponentu, čija vrijednost u tom smislu daleko prevazilazi umjetničku vrijednost. U nauci dobro poznat i mnogo puta opisivan spomenik, za koji se takođe može kazati da je u pokretnom spomeničkom fundu profanog sadržaja, sačuvanog u Perastu, najviše prepoznatljiv kao simbol Perasta i njegove pomorske prošlosti.¹

Među događajima koji su se odigrali u našoj pomorskoj prošlosti, učenje ruskih kneževa kod kap. Marka Martinovića i njihov boravak u Perastu 1698. ima višestruki značaj. Činjenica da je Venecijanski senat odabrao Peraštanina Marka Martinovića da sa još nekoliko istaknutih pomoraca poučava plemiće, koje šalje ruski car Petar Veliki u Veneciju 1697. radi sticanja znanja iz pomorstva, govori o ugledu koji je ovaj Peraštanin, i ne samo on, uživao u Veneciji, pomorskoj velesili toga vremena. Ova tema zaokupljala je mnoge istoričare u prošlosti, a često bila interpretirana i sa dozom pretjerivanja. Dr Miloš Milošević, koji je posvetio mnoge naučne radove ličnosti poznatog Peraštanina, najpreciznije je definisao ulogu kap. Martinovića, ističući da njegova pojava nije slučajna, nego vrhunac nastojanja generacija naših pomoraca da ovladaju plovidbom: „Martinović je, dakle, ovdje daroviti izdanak vjekovnih iskustava tradicionalne, praktične nastave po brodovima, koji, po pozivu,

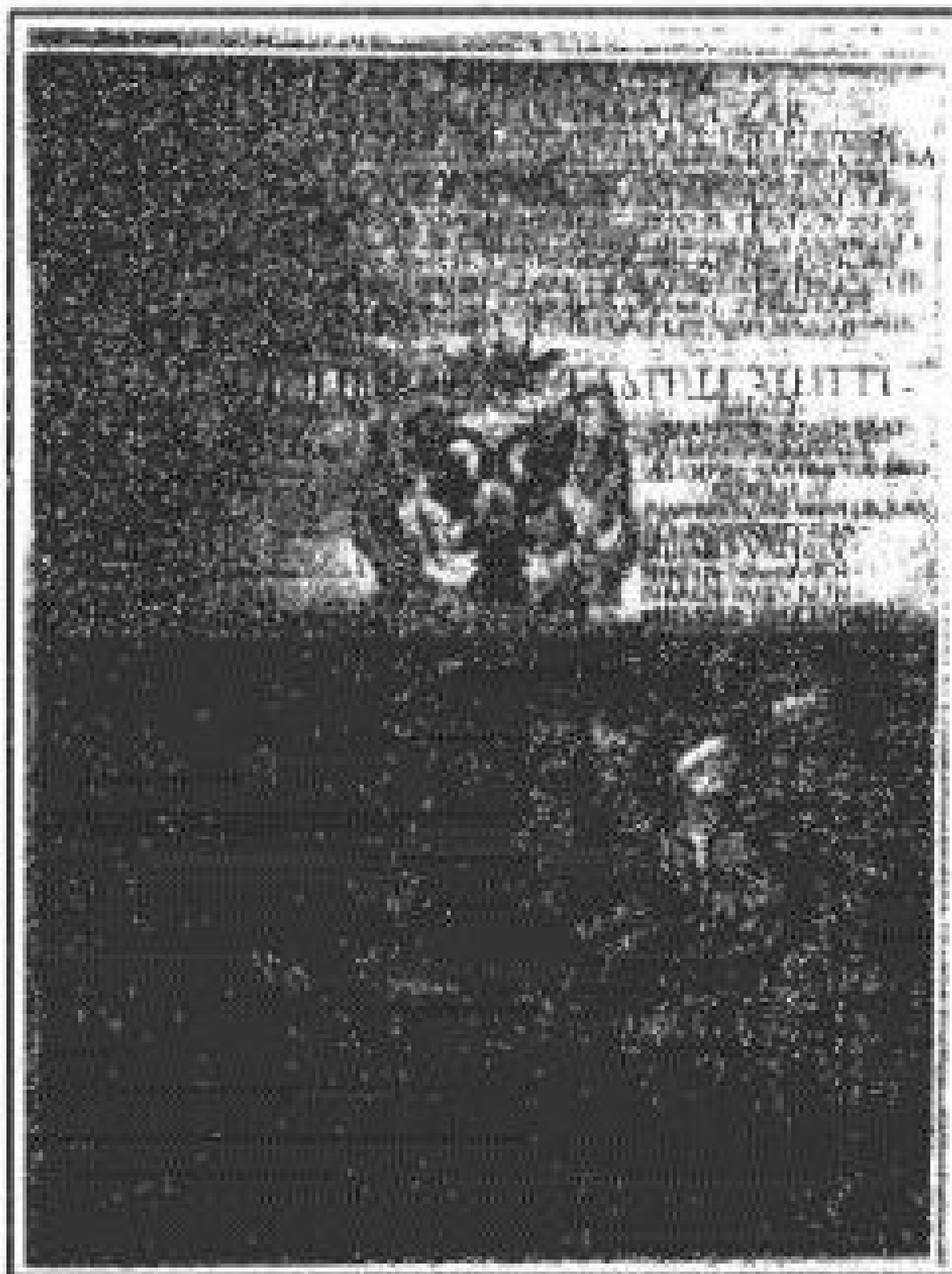
¹ O kap. Marku Martinoviću (1663-1716.) postoji literatura. Bibliografiju najvažnijih radova, naših autora, dala sam u publikaciji „300. pomorskog školstva i pedagoškog djelovanja kapetana Marka Martinovića”, Perast, 1998.

u Veneciji stupa u neke prve, tada još dovoljno nedefinisane institucionalne oblike pomorskog školstva. A ona stoljetna neinstitucionalna nastava po brodovima, prisutna na svim morima svijeta, bila je najčešće visokog kvaliteta i dala čvrste temelje kasnijim institucionalnim oblicima pomorskog školstva. A naš Martinović kao pedagog tu je na razmeđi procesa koji se, naravno, nije odvijao samo kod nas i u okviru Mletačke Republike, nego i kod svih drugih pomorskih nacija svijeta".² Osim za istoriju pomorstva i pomorskog školstva, susret Marka Martinovića sa „moskovskom gospodom“ i njihov boravak u Perastu ujedno je i prvi kontakt dvije velike pomorske sile Mletačke republike i carske Rusije i početak veza moćne Rusije i Crne Gore.

O ovom značajnom događaju ne postoji srazmjerno arhivskih vijesti u Veneciji, Perastu i Rusiji pa je stoga istorijska slika iz Perasta dragocjenija, kao autentični dokumenat.

Istorijska slika „Marko Martinović uči ruske plemiće pomorstvu“ urađena je uljem na platnu (148 x 111 cm), a sadrži dva dijela. Gornje polje ispunjeno je zapisom svih titula ruskog cara Petra Velikog, koji se smatra najdužim vladarskim naslovom, sačuvanim na slavenskom jugu.

Slijede, u dva niza ispisana imena sedamnaestorice ruskih kneževa i boljara ruskih, uz imena četvorice ispisan je i visoki društveni status; na početku su imena: Borisa Ivanovića Kurakina, pašenoga carevog, Abrama Feodorovića, brata carice moskovske. Između dva niza sa imenima naslikan je grb ruskog cara: u baroknom okviru sa krunom je crni dvoglavi orao, koji u kandžama drži znamenja carske vlasti: skiptar i kuglu. U sredini,

Nepoznati autor: kap. Marko Martinović uči Ruske plemiće pomorskim vještinama, 1711, ulje/platno 148x111

² Miloš Milošević, Govor na otvaranju Muzeja grada Perasta, 21.11.1998. povodom proslave 300. g. pomorskog školstva i pedagoškog djelovanja Marka Martinovića, Godišnjak PM XLIII-XLVI, Kotor, 1995-1998.

među krilima, je meda-ljon sa predstavom Sv. Đorđa koji ubija zmaja. Već u načinu slikanja minijature osjeća se isključivo ilustrativno-narativni pristup autora, koji će u donjem dijelu slike još više biti istaknut. Na tamnosmeđoj pozadini pri vrhu ispisan je naslov, koji objašnjava sadržinu slike: „Marko Martinović učeći principe i gospodu moskovsku tu imenovanu na morski nauk i vladanje”. I na kraju, tj. na donjoj polovini platna je kompozicija koja je ilustracija samog događaja. U samom rasporedu tekstualnog i ilustro-vanog polja, izražena je namjera autora da istakne po hijerarhiji ličnosti, koje su akteri ovog historijskog događaja u kome je posebno istaknuta uloga ruskog suverena.

Slika kompozicija je u stvari grupni portret, na kome je prikazan kap. Martinović sa petoricom ruskih plemića, koje uči „morskom nauku i vladanju”, odnosno pomorskoj teoriji i praksi. Autor koristi ikonografiju, koja objašnjava naslov slike i uvodi nas u „preteču” nautičke učionice, preko naslikanih elemenata navigacije: kompasa, pomorske karte i globusa, koji su postavljeni na malom stolu, zastrtom crvenom draperijom. Pisana svjedočanstva odnose se upravo na teorijska znanja koja je kap. Martinović prenosio svojim pitomcima, učio ih je esenciji navigacijske vještine preko korišćenja kompasa, iščitavanja pomorskih karata i upoznavanja vjetrova. Praktični dio naukovanja, koje su sticali na plovidbi jedrenjacima, oličen je u jedrenjaku koji je naslikan u donjem lijevom uglu slike.

Likovi ruskih plemića, naslikani su u profilu, dok njihov položaj i naglašena gestikulacija ostavljaju utisak žive rasprave oko nekog teoretskog zadatka, koji je učitelj pred njih postavio. Rusi su obučeni u živopisne nošnje: duge haljetke i kaftane u crvenim, plavim i narandžastim tonovima, koji su kao i njihove kape optočene bijelim krznom. Mladalački portreti ruskih učenika djeluju monotono jer su riješeni tipski, bez individualnih karakteristika. Nasuprot njima, sugestivniji portret kap. Martinović, okrenut je posmatraču. Iako sa dozom naivnosti, kojom uostalom odiše čitava kompozicija, Martinovićev lik ima karakter portreta koji odražava odlučnost i čvrstinu, što zrači sa grubog, tamnog lica išibanog vjetrom i olujnim morem. Obučen je u crnu, jednostavnu odoru kakvu su, po njegovoj preporuci i ostali Peraštani trebali nositi, kad su pohodili mletačkog dužda: „crno svileno odijelo bez nakita i ukrasa”.³ Pored stolice na kojoj sjedi naslikan je štap, sa pozlaćenom, okruglom držkom, koji je u ono vrijeme bio simbol zapovjednika broda, ali i gradskog kapetana Perasta.

Vrijeme nastanka ove historijske slike izvodi se iz zapisa „aetatis suae XXXXVIII” pri dnu platna, koji je danas djelimično vidljiv, iako je taj dio platna u lošem stanju. Slika je, dakle urađena čitavih trinaest godina poslije

³ Pavao Butorac, Dva nepoznata rukopisa Marka Martinovića, Anali historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1952.

boravka Rusa u Perastu, jer je Martinović imao 48. god. 1711. Prvi je ovaj zapis objavio Anton Bašić, 1832, što ga je navelo na pogrešnu pretpostavku da su se Rusi školovali od 1697-1711. god.⁴ Donosi ga i Frano Visković 1898. god.⁵ Jedno vrijeme je ovaj zapis bio sakriven, jer je slika bila presavijena kako bi bila umetnuta u okvir manjih dimenzija.

Kada je 1962. urađena konzervacija i restauracija slike u restauratorskoj radionici jadranskog instituta u Zadru, od strane Marija Kotlara, akademskog slikara, zapis je ponovo bio otkriven.⁶

Ova godina unijela je dosta nedoumica, a mnoge istraživače navela da trajanje školovanja ruskih plemića odrede drugačije. Danas su još uvijek aktualna pitanja - Zašto je slika nastala tek poslije 13. god. od završetka pomorske obuke? Gdje je naslikana? Ko je njen autor? To su pitanja na koja su pokušali odgovor naći historičari, koji su se bavili ličnošću čuvenog Peraštanina. Isrpno su dati podaci o njegovom životu, pomorskom, trgovačkom i pedagoškom djelovanju. Pa zatim o Martinoviću, hroničaru svoga vremena, piscu scenarija za tradicionalne peraške karnevale. Osvnućemo se ovom prilikom samo na neke od štampanih izvora iz XIX, početka XX v. i kasnijih naučnih radova u kojima su iznijeta mišljenja o autoru i mjestu nastanka slike.

No, prije svega, treba naglasiti da ne postoje arhivske vijesti o historijskoj slici, ne spominje je Drago, sin Marka Martinovića, u rukopisu o porijeklu porodice i njenim najistaknutijim članovima, ni drugi hroničari Perasta u XVIII v, koji su zabilježili boravak Rusa u Perastu.

U prvom štampanom izvoru o čuvenom Peraštanimu, koji je nastao cijelo stoljeće pošto je urađena slika, 1811. god., F.M. Apendini, uz kratku biografiju Martinovićevu pominje i sliku, na kojoj su pet Rusa, a ne navodi tekstualni dio.⁷ Slijedi, pomenuta Bašićeva, iz 1832. god. biografija M. Martinovića u kojoj govori o slici. Ivan Kukuljević Sakcinski, 1858. se prvi put bavi autorstvom, u stvari pišući o Kokolji, on se poziva na „tvrđnju nekih“ i pripisuje Kokolji sliku, i bilježi da je „ovo djelo veoma znamenito radi tadašnjih nošnji i poradi svog slavenskog predmeta“.⁸ Peraštanin Pavao

⁴ Antonio Basich, Marco Martinovich Da Perasto, Gazzeta di Zara, N 45. dei 4. settembre 1832.

⁵ Francesco Vischovich, Storia di Perasto, Trieste, 1898.

⁶ U Muzeju grada Perasta postoji Dopis upravi gradskog muzeja u Perastu, upućenog od strane dr. Vj. Maštrovića, direktora Instituta za historijske i ekonomske nauke u Zadru, od 16.07.1962. god. i Zapisnik o primopredaji slike: „Pomorska škola Marka Martinovića“, od 24.07.1962. u Zavičajnom muzeju, iz koje se vidi da je konzervacija i restauracija izvršena besplatno, kao dar Muzeju u Perastu. Tada je urađen i novi okvir za sliku.

⁷ Francesco Maria Apendini, Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri Perastini, Ragusa, 1833.

⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski, Slovník umjetnika Jugoslavenskih, Zagreb, 1858.

Butorac, 1928. pripisuje istorijsku sliku Kokolji, oslanjajući se opet, na predanje sačuvano u Perastu: „Predaja pripisuje našem umjetniku znamenitu sliku Marka Martinovića“ i donosi interesantno zapažanje, poredeći Kokoljin autoportret i portret Vicka Bujovića sa grupnim portretom sa istorijske slike: „Sve tri ove slike imaju nešto tipične mrkoće i grubosti u izražaju lica, osim Rusa sa finijim licem. Svakako se autor lako mogao uživiti u domaći tip”.⁹ Dakle, stari istraživači su bili skloni vidjeti u Kokolji autora najpoznatije slike u Perastu, oslanjajući se na sačuvanu predaju. Među onima koji isključuju mogućnost Kokoljinog autorstva su don Niko Luković, don Gracija Brajković i Aleksandar Lalošević.¹⁰ Sumnju u peraško predanje o Kokolji kao autoru istorijske slike izrazio je istoričar umjetnosti Kruno Prijatelj, 1952. god. Kasnije je ipak te sumnje ublažio: „S obzirom na heterogenost Kokoljine fizionomije i na neujednačenost u njegovom razvojnom putu, malo bih ublažio tu skepsu, premda je se ne bih odrekao”.¹¹

Baroknom slikaru Tripu Kokolji, K. Prijatelj atribuirao je nekoliko portreta, ali se ipak komparacija za grupni portret sa istorijske slike traži u velikim kompozicijama u crkvi Gospe od Škrpjela, koje je Kokolj završio upravo prije nastanka slike. Za očekivati bi bio bar približan kvalitet, međutim ne može se izvesti nijedno pozitivno poređenje: u kompoziciji, prostornom rješenju, efektima svjetla i kolorita. Pa ipak, ako bi se kao mogućnost uzela u obzir neujednačenost Kokoljinih ostvarenja, postoji vremenska nepodudarnost koja se uzima kao argument koji potpuno isključuje autorstvo peraškog slikara. Naime, po svjedočenju Draga Martinovića, njegov otac se 1711. god. nalazi u Veneciji, a Kokolja po završetku slikanja dekoracije Crkve Gospe od Škrpjela, 1710. zauvijek napušta Perast. Ako su ovi navodi tačni, onda je sigurno da slika nije nastala u Perastu i da nije Kokoljin rad, nego u Veneciji.¹² Konačno, ova

⁹ Pavao Butorac, *Gospa od Škrpjela*, Sarajevo, 1928.

Pavao Butorac, *Kulturna povijest Perasta*, Perast, 1999.

¹⁰ Don Nikola Luković, Marko Martinović, matematičar i nautičar, *Godišnja PM II*, Kotor, 1953. (XIV) Dubrovnik, 1973. Naučni radovi don Gracija Brajkovića i Aleksandar Laloševića, sa simpozijuma „Razvoj pomorskog školovanja na istočnoj obali Jadrana”, posvećenom 275. godišnjici pomorskog pedagoga kap. Martinovića, *Zbornik VPŠ u Kotoru*, Kotor, 1974.

Gracija Brajković, *Učitelj ruskih knezovaza*, časopis „Dubrovnik” II (XIV), Dubrovnik 1973.

¹¹ Kruno Prijatelj, *Slikar Tripo Kokolja*, Rad JAZU, Zagreb, 1952.

Barok u Dalmaciji u A. Horvat, R. Matejčić i K. Prijatelj u *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982.

¹² Ovo mišljenje, pored ostalih zastupaju: Ignjatije Zloković i Miro Montani čiji su prilozi povodom restauracije slike „Kapetan Marko Martinović uči ruske boljare pomorstu”, objavljeni u *Pomorskom zborniku društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije*, Knj. 2. Zadar, 1964.

poznata istorijska slika u svakom slučaju odaje rad mletačke provenijencije. Međutim čini se vrlo moguće postojanje neke starije slike, koja je poslužila kao predložak za ovu našu, i na kojoj možda nije bilo tekstualnog dijela. Zašto bi se tek nakon više od decenije poslije boravka ruskih plemića u Veneciji i Perastu taj događaj likovno zabilježio, sa ovoliko opsežnim podacima, koje slika nosi? Vrlo je moguće da je jedna varijanta grupnog portreta naslikana možda u toku same obuke ili neposredno poslije. Na ovu pretpostavku navodi svjedočenje ruskih pisaca Dirina i Labova Rostovskog, da je 1704. god. postojala slika, kako Marko Martinović poučava ruske učenike.¹³ Čini se da bi traganje za definitivnim rješavanjem problema autorstva i mjesta nastanka ove slike trebalo usmjeriti ka pronalaženju predloška. Takođe bi analiza jezika i ortografije teksta, koja do danas ozbiljnije nije urađena, dovela do određenijih saznanja.

Oko ove najpoznatije istorijske slike iz naše pomorske prošlosti i dalje ostaju dileme, ali to ne umanjuje njen istorijsko-dokumentarni značaj, jer je sigurno da je njen autor u potpunosti ispunio namjeru naručioca da ostavi trajni i autentični dokumenat.

O tome koliko je ovo djelo cijenjeno kao svjedočanstvo naše pomorske prošlosti i o naporima da se sačuva, iznijecemo nekoliko primjera. Nasljednici Martinovića su istorijsku sliku poklonili početkom XIX v. peraškoj opštini, gdje se čuvala u vijećnici. Tu su je vidjele mnoge čuvene ličnosti, a ruski admiral je za sliku nudio Peraštanima 20 000 franaka.¹⁴

Istorijska slika je na Kulturno-istorijskoj izložbi Narodnog muzeja iz 1934. u palati Grgurina u Kotoru, imala počasno mjesto među sedamdeset muzejskih predmeta iz Perasta. Bila je izložena pod nazivom: „Glasoviti naučenjak Marko Martinović (Peraštanin) učitelj u pomorstvu ruskih boljara, za vladanja Petra Velikog”.¹⁵ Osnivanjem Muzeja u Perastu 1934. god. ulazi u sastav muzejske zbirke. Prilikom proslave 250. godišnjice učenja ruskih plemića u Perastu, 1918. god., kada je kuća u kojoj su učili Rusi bila pretvorena u muzejski prostor, tu su se uz sliku našli i drugi muzejski predmeti vezani za ličnost i vrijeme Marka Martinovića. Od 1957. nalazi se u palati Bujović, Muzeju grada Perasta.

Poslije seljenja po Perastu, iz njega je odlazila prilikom nekoliko izložbi: 1980. god. eksponirana je na izložbi u Beogradu” Arhiv i nauka -

¹³ Predrag Kovačević, Učešće Bokelja u razvoju ruske mornarice, Monografija „12 vjekova Bokeljske mornarice”, Beograd, 1972.

¹⁴ Miroslav Montani, Pomorstvo perasta u portretima brodova, Pomorski zbornik II, Zagreb, 1962.

¹⁵ Katalog štampan u prilogu Glasnika Narodnog univerziteta, od 7.10.1934.: Spisak izloženih predmeta na Kulturno-istorijskoj izložbi Narodnog univerziteta Boke Kotorske, koja je svečano otvorena 7. oktobra 1934.

Kulturno blago Crne Gore”. U Kotoru, 1992. god. na izložbi „Barokni portreti iz Boke Kotorske”, koja je potom prikazana u Podgorici, Budvi, Herceg Novom i Tivtu. Posebno mjesto je imala na izložbi „Veze Crne Gore i Rusije” na Cetinju, 1997. god.

Na kraju ovog priloga svakako treba pomenuti i tri poznate kopije istorijske slike „Kap. Marko Martinović uči ruske plemiće pomorskim vještinama” i djela savremene umjetnosti, koja su urađena na osnovu nje. Kopije su svojevremeno urađene za muzeje u kojima se prezentira pomorska prošlost. Prva, najpoznatija i najstarija kopija čuva se u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru, izradio je slikar Anastas Bocarić, 30-ih godina za Kabinet Bokeljske mornarice. Druge dvije naslikali su Ivan Mirković za Pomorski muzej Jadranskog instituta u Splitu i Željko Senečić za Vojni muzej u Beogradu. Prema portretu kap. Marka Martinovića, vajar Vanja Radauš je uradio bistu, koja je postavljena ispred crkve Sv. Nikole u Perastu, 1968, a Vasko Lipovac brončane reljefe, 1985,¹⁶ koji se nalaze u Pomorskom muzeju Crne Gore i Centru za kulturu u Kotoru.

¹⁶⁾ Miloš Milošević, Vasko Lipovac (povodom izložbe slika u Budvi, 26. maja 1985. i 30. kotorskih bronzanih reljefa, nastalih poslije zemljotresa), BOKA, zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti, br. Herceg Novi, 1985.